

զացման աստիճանով նուրբ վերակացութիւններ ըմբռնելու շատ ընդունակ չ'է: Պէտք չ'է մոռանալ որ, կրօնի դասատուութեան ժամանակը (որովհետեւ այս տեղ ներգործում են առաւել բանականութեան, զգացմունքի և կամքի վերայ քան թէ մտքի և յիշողութեան,) հարկաւոր են ուսուցիչներին առանձին ձեռնարկութիւններ և կշռադատութիւններ: Այս տեղ զիսաւոր արդեւստիթներէից մինը կարող է լինիլ և այս, եթէ ուսուցչի իրա կրօնական համոզմունքը կատարելապէս համաձայն չ'են դասախօսութեան բովանդակութեանը: Արա դասատուութիւնը չ'է կարող հասանել պողարերութեան, եթէ նորա հետ համեմատ չ'են և նոյն իսկ ուսուցչի ներքին համոզմունքը. որովհետեւ նորա մէջ ամենահզօր կերպով ներգործում են զգայակցութիւնը և օրինակը: Ազնւոյնութիւնը վերոյիշեալ միջոցներով փոխադրական է լինում, եթէ մինչև անգամ սուտ ևս եղած լինէր նորա սկզբունքը: Ըստ այսմ ոչ մի դասատու կրօնի չ'է կարող հասանել այնպիսի հետեանքներ, թէև փիլիսոփայ ևս եղած լինէր, ինչպէս նոքա, որոնք ներգործում են աշակերտների զգացմունքի վերայ. արդարեւ զգացմունքով ներընդունուած կրօնը այն ժամանակ միայն յուսալի արմատ է արձակում և զարգանում մինչև պողարերութիւն, երբ այդ զգացմունքը զուգակից է արտաքին ճիշտ սկզբունքների, և ներգործում են միշտ մարդոյ մէջ միևնոյն ուղղութիւնով: Այս տեղից է ահաբերում զօրութիւնը բարեկարգ Եկեղեցւոյ, որ կայանում է Աստուածաշայտութեան ճշմարտութիւնների մեկ-

նութեան վերայ: Հոգւոյ վերայ կրօնի ներգործելուն՝ և հետեաքար նորա ուսման՝ կեանքի վերայ ունեցած ազդեցութեանը ևս մեծապէս կ'օգնէ և այն՝ եթէ դասատուութեան մէջ առաջին աւանդելքները լինին դիւրմբունքի և սրտաշարժ, զորօրինակ ուսումը ընդհանուր մեղանչականութեան համար, ահեղ դատաստանի և յաւիտենական պատժի համար մեղաց քառութիւն ստանալու կարելիութեան համար կենդանութեան ժամանակ:

(Երբեք)

Բարեգործութեան Եւրոպայի Մարմինը

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՇԻՐԱԿԱՅ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱԼ

Ի ՊՕԼՈՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏԷ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

ԼԵՈՒՐԵԱՆ ԳԵՏ.

Ի վերջին և բարձու ծայրի Արցախու Եպարքոսութեանն, կամ Չլորատու նահանգին, կացեալ կայ Աթոյ, կամ Եօթութիւնը գաւառ, որ այժմ է սահմանազուխ Օսմանեան Տիեզերակալութեանն ընդ Ռուսս:

Սա ի հիւստոյ ունի զԱխրքիլիկ, յարեւելից զՇիրակ Արեւելեան, և զԼերինս՝ ուսուց: Ի հարաւոյ զԵրազգաւորս և զՕւրիշատ, և յարեւմտից զԱրտահան և զՉլոր:

Այս գաւառ ընդարձակ, և մեծաւ մասամբ ամայի և աւերակ 1), ոչ միայն է եր-

(1) Յայս ընդարձակ գաւառի պատմեն լինել բազմաց և վաղնջուց աւերակաց, Գեղատեղիք բա-

կիր խոտալից և պարարտարօտ, այլ և լինի ի նմա բազմաբղխենի ակունք հորդահոսան ջուրց 2), որք հաւաքեալ կազմեն անդ զձկնաբեր լճակն Արփա - կեօլի 3), որոյ շրջապատ է միոյ ժամու ճանապարհ:

Աստի յորդութեամբ իմն սկիզբն առնու Ախուրեան գետ, որ այժմ յանուանէ լճակին զանուն առեալ, կոչի Արփա չայի. և զառաջինն յարեւելս հասեալ ընդ մէջ սահմանաց իւրոյ գաւառին, հասանէ ի Խազանձի գիւղ, ուր Եօրթիւլիւ լեռն մնայ յ(Ս)մանեան սահմանի, և Շիշթէփէ ի Ռուսս:

Անդ առ գիւղիւն ընկալեալ զայլ ջուր, ապա զԽարախաչ, և զԽըզըլ - Խոչու լեռանց ջուրն, շրջէ զընթացսն ի հարաւ, յայսկոյս և յայնկոյս բաժանեալ զՇիւրակ. զմի մասն նորա արեւելեան թողեալ ի ձախմէ, և զերիս մասունսն յաջմէ:

Եւեալ այսպէս ընդ քարուտս, և ընդ քարակտուր խորս, ի սակաւ տեղիս ունելով զաշտամայրս զեղերբն, ուրեք ուրեք շրջէ զջրաղացս, անցանէ նախ զառա-

ւական հինգ հարիւր տանց բնակչաց. ի մէն մի ի նոսա հինգ ձիթահանք, զետնափոր մեծամեծ ամբարանոցք:

(2) Ասն ականցս այսպէս ասեն, թէ ի սահմանի Ախրքելեկու են մեծամեծ լիճք երեք, անուանեալ Խաչ - գեօլ, Տուման գեօլ, և Փերվանէ. որք ոչ հոսն արտաքս, նոցա զաղտնի ոտք իցնն: Բայց յիւրոց անտի ծոցոյ լեռանցն՝ յորոց շրջապատեալն է, հնաք է կարծել: Նա զի և Փերվանէ զիւր ոտն հանէ արտաքս ի Ծալկայ, և սկզբնաւորէ զԽրամ:

(3) Զայս անուանակոչութիւն առեալ ասեն ոմանք, զի մին ի լեռանց նորա Արփա - տաղի անուանի, և այլք թէ առ Արփայ կոչեցեալ աւերակաւ անցանէ:

Ջիւաւ Աղէքսանդրապօլսոյ և ապա Շիւրակաւանու, անդ յինքն ընդունի զՎանն Արուց 4):

Ընթացեալ ուրեք թափով, ուրեք հանդարտ ըստ զրից զրից տեղեացն, զայ մերձեկնայ ի թերակղզին Հոռոմոսի վանաց:

Այս թերակղզի բարձրութեան հաւասար ցամաքին, յորմէ պարանոցաւ իմն բաժանի, և խոտորեալ ի նմանէ արտաքս ուղղի ի գետ անդր կողմնակի ի վայր երկանեալ ցքանի մի հազար քայլ երկայնութիւն, որով և ընթացք գետոյն իսկ շեղեալ քերելով զափամբ նորա զայ հասանէ ի բարձրակատար ծայր նորա, և շրջի յարեւմուտս:

Աստանօր յառաջագոյն ընթացք գետոյն զայլ շրջապատոյս ճանապարհ կալեալ

(4) Այս գետ սկզբնաւորի ի Սօղանլու լեռանց, և միացեալ զան իջանեն ի քաղաքն Արուց, ընդ մէջ բաժանեալ զնա, ընդ երկք քարաշէն կամրջովք անցանն. միջինն կոչի Խարախան - օղլու - քեօփրիւսի, ստորինն որ ի թաղի Հայոց, յիւկեղեցոյ ի գերեզմանատունն երթալոյ՝ քակեալ է. Մէհմետ Փաշա ոմն նորոգեալ է. Եւ յառաջ գնացեալ ուրեք զԶարիշատ ի Արուց բաժանէ, ուր կայ և փայտակերտ կամուրջ, և ուրեք ի Շիւրակայ առ փոքր Փերկիտ գիւղիւն, ապա զԵրազ գաւորս ի Շիւրակայ Անուց:

Սա քան զԱխուրեան նուազ է, և եթէ սաստկանայ՝ ի քանի մի օրս և եթ տեւէ, և վնաս իսկ գործէ, մինչև զսոյլս վարեալ տանի, Իսկ Ախուրեան առատացեալ մանաւանդ ի զարնան, յետ ամսօրեից հազիւ իջանէ:

Գետոյս յատուկ անուն ոչ գտաք. ունիմք առ հնովք յիշատակեալ Ռահ գետ. բայց Յովհաննէս Եպիսկոպոս Շահխաթունեան ոչ զսա համարէր, և ոչ այլում գետոյ ընծայէր զանունդ, անյայտ ասէր լինել առ մեօք:

է, զի առ զդէմ ունելոյ երկայնեալ բազկի հանդիպակաց բարձրաւանդակին, հարկեալ է միւս ևս խոտորումն ունել, յարեմտից անտի ի հիւսիս ընթանալ, և քերել զներքին կողամբ թերակղզոյն, ի ծայրէ բազկին առ սլարանոցաւ ելթալ շրջեալ ի հարաւ, զմին թերակղզի, և զմիւսն բազուկ ցածագոյն՝ ընդ մէջ իւրոց շրջապտոյտ յածոյից կացուցեալ:

Եւս ընթացք՝ երբ և յորում ժամանակի՝ ոչ կարացաք գիտել. բայց յայտնի է թէ զայն բազուկ յարմկանէ քանդեալ վարեալ, այլ ևս յարեմուտս ընթացեալ, դարձեալ խոտորի ի հարաւ առ բարձրաւանդակաւն. և զառաջին տեղի յածոյիցն թողեալ ցամաք երկիր խոնաւուտ՝ խոտաբեր և եթ՝ ցայսօր, որք զրկեն զմնացորդն խոտակեալ բազկին:

Իջանէ ապա գետն յԱնի քաղաք, և զառաջեաւ նորա կազմէ զփոքրիկ ինչ կրդզեակ բերդաւոր, զոր այժմ Խրդ-խուլէսի անուանեն, զձայն խոխոջանայն բարձրացուցանէ ի քարավազան, և խոտորմամբ ինչ ընթանայ զառաջեաւ Բազարանի, այգեաց նորա, և ապա չորից գիւղորայից ևս բարերարեալ հասանէ Վեհու-օղլու լերին 5), և պատահէ Լարասիայ. այլ և

(5) Յամենայն տեղիս ճանապարհորդութեան իմոյ ուր ուրեք տեսի բերդ յանառիկ և ի գժուարամտոյց տեղիս, զամենեցուն անուն լուայ Բեհու-օղլու խաղէսի, Բեհու օղլու լեռնիս Եւս լեռուն կայ ընդ մէջ սահմանաց երկուց տիեզերակալութեանց, զՎաղղուան ի միւսմ թողեալ, ի թիկանց ունի և զԲարունս, և զՊողբ ի միւսումն: Ինքն երկու զիմբ կէս մի յայսկոյս, կէս մի յայնկոյս: Գուցէ սա իցէ Վապուտ բերդ, որ և Արտաւերս ասի:

զեւր անուն կորուսեալ՝ ընթանայ ընդ նմա Լարասի անուամբ:

Ի վերայ Ախուրեան գետոյ չորից կամրջաց փլուզելոց զհիմունս տեսաք մնացեալ: Մի ի վեր քան զ(Օձախ-Խուլի յԱրադգաւորս՝ հանդէպ Խանլըճայու. որոյ քանդումն երբ իցէ, ոչ կարացաք գիտել:

Լերկորդի՝ ի վեր քան զՎալար՝ առաջի Չրրփրու գեղջն արեւելեան Շիրակայ, որոյ երկուց կողմանցն մնացորդք հիմանց և մասանց ինչ կամարիցն՝ ակն յայտնի վերայն զարմանալէն և սքանչելի իմն լինել: Յերկոսին ծայրս են և քարուկիր սնեակք: Ներունի ոմն պատմեաց, թէ լեւաք ի հարց մերոց՝ որք ասէին թէ, «Խաթուն-օղլուն քանդեալ կործանեաց 6):

Լերկորդ ի ցամաքէ՝ որ մօտ թերակղզեոյն ընդ բարձրաւանդակ բազկին: Պատմեցին մեզ թէ մին ի Խաթուն (Օղլուից շինեալ իցէ զայն՝ զհիմունսն քարուկիր, և զայլս փայտակերտ: Իբրեւ Ռուսն յԱրեւան արշաւէր յառաջնումն՝ այն է առ 1800 ամօք, նոքա դարձեալ այրեցին, զի մի և յայնկոյս արշաւանաց առնիցեն: Լերկին սոքա ի բարձուէ գետոյն են հաստատեալ:

Չորրորդ՝ զառաջեաւ Անույ քաղաքին, զոր ոչ իջի ի խորս ձորոյն նկատել:

(6) Հին տոհմականութիւն է այս սերունդ և տոհմականութիւն ի բազում գերդաստանս բաժանեալ. յորոց ոմանք անուանիր, և Պէյք Շիրակայ կացեալ, և քանի մի ևս ապստամբ ի Փաշայիցն Վարուց, Ի սահմանի Շիրակայ Անույ, որպէս և շրջապատ նորա, և Խօշաղանք, զիւղք սոցա էին, զորս տասանորդէին, և ծանրանային ի վերայ բնակչաց:

Արդ և Երախս ելեալ ի Բիւրակեան լե-
րանց, անցեալ ընդ սահմանս Տարօնոյ՝
գայ հասանէ ի Բասիան՝ զոր և յերկուս
բաժանէ, անցանէ ընդ Չօպան-քեօփրիւ-
սի կամրջաւ, ի ձախմէ [Թողու զՍօղան-
լու 7]). և այլ ևս իջեալ յաջմէ ձգէ զԱաղ-
զուան, զառաջեալ Վեօռ-օղլու լերին
աջակցեալ ընդ Ախուրեան գետոյ՝ յեւ
արեւու ուղղէն զընթացսն, յաջմէ ունե-
լով զԿողբ և զՄասիս 8), և ի ձախմէ,

(7) Այսպէս անուանի այս լեռն աղիւսաղիւսեալ՝
լի անտառովք մեծամեծ մայր ծառոց, վասն յա-
ճախ բուսանիւց անդ սփռաձև ինչ բուսոյ։ Որ
կամ Խանձիկ բոյսն պարտ է լինել. որ յանտա-
ռոյս յաճախ բուսանի։ Որպէս տեսաք այլուր՝ դիւ-
ղականք մանդաղաքաղ լեալ՝ ի սայլս բարձեալ
բերնն. է զոր չորացուցանեն, և է զորս թթու
կազմեն, և ունի իսկ զհամ սխտորոյ։

Կամ Սօխուկ, որ ունի զհամ սփոյ. զոր կո-
տորեալ ի թարմ պանիրն խառնեն, և նովաւ ի
տկի ընուն, որ տայ զհամ ինչ պանիրոյն։

Կամ Խաղաղ, զոր և ընդ հացի ուտեն հում։
Արդ թէ սղբա և թէ այլ ինչ նմանաձև բոյս ի-
ցեն՝ որ անդ յաճախ բուսանին։

Այս լեռն բաժանէ զԲասեան ի Վարուց. ինձ
թուի թէ պարտ է երթալ հասանել առ հիւս-
սի մինչև ցԱրտահան Զըրորու։

(8) Աողբ՝ է մասնաւոր գաւառ. ընդ որ անցա-
նէ յերեանէ առ Դարունս։ Զառաջեալ սորա
կամուրջ կաղմելոյ ստեպ բանք և գննութիւնք ե-
ղնն, բայց դեռ չէ ի գործ եղեալ։ Աղահանք նո-
րա յոյժ յոյժ առատաբեր, որ ընու զհայաստան
և զՎրաստան։ Ըն Երասխաւ յաճախ են և ան-
դաստանք բամբակի։ Յարձանաղրութեանց յայտ-
նի լինի, թէ առ նախնեօք մերովք յաճախեալ էին
անդ և այլիք։

Իսկ Մասիս յարեւելից հարաւոյ՝ կցորդեալ Աող-
բայ, ըստ համեմատութեան բարձրութեանն, զոր
համարին 19760 աշխարհազորական քայլ. չունի

զԱրտարասաւառ, զհինն Երմաւիր, զդաշ-
տըն Երարատեան, և զԵրտաշատ 9), և
զդաշտն Հարուր, ուր ընդունի և զայլ
Երփա չայի, և զՆախիջեան 10), և զՕր-
տուպատ 11), և զԱգուլիս, և ի ձախմէ
զԱտրպատական աշխարհ զսահմանս Պար-
սից։

այնչափ տարածութիւն առ ստորոտովք, և կայ
ընդ մէջ սահմանաց երկց Պտուղեանց։ Յարե-
ւելս և ի հիւսիս հայեցել կողմն է ի ձեռին Ռու-
սաց. որ յարեմուտս հայի առ սահմանօք Դարու-
նից՝ մերձ ի Պայազիտ քաղաք, յՕսմանեան բաժնի
է. իսկ հարաւադիտակն առ Մակուաւի Պարսիկս է։

(9) Աս ի ծայր արեւելեան կայ յԱրարատ դաշ-
տի. յորմէ և անցանէ ի Հարուր. Ի սմա ոչ մի
ինչ նշանակ աւերակաց հնոյն Արտաշատու տե-
սի։ Միայն կայ վանքն ուր է Խոր—վիրապն՝ յոր
տընեցաւ չորեքտասանամեայ սուրբ Լուսաւորին
Գրիգորիոս, և ունի խորութիւն իբրեւ հնգետա-
սան կանգուն, Ի հարաւոյ սորա անցանէ Երասխ, և
ի գարնան տարածանի առաջի վանուզն եկեալ
հասեալ, Ի հիւսիս ել յերեան աղահանք, զոր
գեռ չէ ի գործ եղեալ։

(10) Յայս գաւառ ևս կայ աղահանք, որ տա-
րածի ի Տաթև և ի Հուշի։

(11) Եւ քանզի մասնաւոր սահմանքն Ռու-
սիոյ յաջմէ Երասխայ սկսեալ ի Քեօռ—օղլու լեռ-
նէ ցայս վայր դադարէ. ուստի յՕրտուպատ է
Զգուշարանն հաստատեալ վասն եկեղոցն ի Դաւ-
րիժոյ, ի Խոյայ, ի Սալմաստէ, ի Մարաղոյ, և ի
Մակուայ. որք ամենեքեան են մի մի քաղաքք
յԱտրպատական աշխարհի, բաց ի բազմաթիւ
գիւղաքաղաքացն, և յորոց ընդ նոքօք են զիւզօ-
րայք. ուր կայ և ծովակն Որեայ անձուկն, բայց
աղաբեր։

Գաղթեալքն անտի յայս կոյս՝ պատմեն զտե-
ղընն օղոյ քաղցրութիւն, և զզարմանալի բարե-
բերութիւն, մինչև որք յԱրարատեան դաշտի են՝
չին գոհ՝ ոչ ընդ օդ նորա, և ոչ ընդ բարեբերու-
թիւնն։

Ապա պատեալ զՏաթեաւ, անցեալ ի մօտոյ Մեղրի (12) զիւղաքաղաքի նորա: (Ի թիկանց Աստապատու և Աղուլիսու է Երնջակ գաւառ, որ ունի զՍուրբ Կարապետի վանս հռի յԱրագէ:

Վանք՝ Նախիջևանու, Կարմիր Վանք, որոյ պարիսպք և այգիք կցին յԱրագ, որոյ ի հանդէպ կայ ի Պարսից սահմանի Նախավայի Ս. Ստեփաննոսի վանք:) Եւ զկնի զաշխարհաւն Աղուանից (13) անջատեալ զԱրատաղ (14), ընդ միով երկոտասան

Գողեն և զՕրտուպատ գաւառ. այլ օդ նորա ասնն վատթար, մինչև ի գաղթեցոյն ոչ որ վստահեաց անդ բնականալ:

Երեւ թէ և սա ընդ Աղուլիսի, որում կից է, ի Գողթան գաւառի անկանի:

(12) Ձայս անուն տուեալ ասնն սմա վասն յաճախութեան մեղեր՝ որ անդ լինի. և է աւան այգեւէտ, զորոյ զինին պատմեն իրրև զկարմիր զմուխդ ի վերայ եղեգան կալ. զոր և այլուր տալեալ վաճառեն:

(13) Յասել մեր անդ Աղուանից աշխարհ՝ ի մանաւք զընդարձակ երկիրն Խարապաղու, որ ի սահմանակցութենէ Գեղարքունոյ և Տաթեու որոշեալ, որ շեկամ, Գետաշէն, Գանձակ, և Շուշի գաւառօք առեալ՝ երկայնաձգի, և միջագետք իմն յերասիս և ի Վուր գետոց ձևացեալ, հասանէ ի տեղին Արաղըլայ Գուր քաւուշան, որ գուցէ իցէ Մարանդաշատ տեղին, ուր ձմերոց է Մուղանաց. որոց միոյ միոյ ի նոցանէ հազարաւոր են կովք, զորս կթել իսկ շնն սովոր, այլ հետզհետէ զաւերորդս վաճառեն, և բազմօք շահնն Սոքա յամառան առ սաստկութեան տօթոյն ոչ բաւելով մնալ անդ, ելանն անասնովք իւրեանց ի բարձունս Հայաստանի և Վրաստանի. յայնժամ երկիւղալի է առանձնակ ուղեորութիւն, մինչև ի զիւղօրայս զանասունս գողանան, և թրուռցանն ի Պարսկաստան և ի Տաճկաստան:

(14) Այս գաւառ աղարեր, որ յաջմէ Երասխայ անկանի, գուցէ իցէ յԱրապատական աշխար-

կամարովք զարմանաշէն և անքակտելի կամրջովք, որ անուանի Խիւտա - փիլի (15)՝ անցանն:

Եւ այսպէս ընթացեալ, ուրեք լայնանան մինչև եղեգնուտ շամբս գաղանարդնակս կաղմեն. ուրեք անձկանան՝ ասնն, այնչափ, մինչև մարդոյ ընդոստնու ի միոյ ի միւս կողմն:

Յետ այսր պարտ է լինել Վարափաղըն (16), յոր ճանապարհորդող ոչ զոք տե-

հի, ի վերջնումս առին Ռուք ի Պարսից. որով և աստանօր անդր քան զԵրասիս կալաւ սահման. Աստ գաղթեցան ի փոխադրեցոյն ի Պարսկաստանէ այնքիկ ի Հայոց, որք յանձնապատան էին ի զօրութիւն բաղկի իւրեանց, և պաշտպանել զստացուածս իւրեանց ի գողոց:

(15) Ձարմանալի իմն պատմեն վասն ամրութեան կամրջոյս Ձի զառաջինն յորում տիրեցին Ռուք Աղուանից, Խարատաղ կայր ի ձեռս Պարսից, յայնժամ առ զառաջս առնուլ երթեակիւթեան նոցա, կամ առ սանձակոծելոյ զարշաւանս ընթացից նորա ի ժամանակի պատերազմաց, աշխատեալ են բազմօք և անհնարին ուժգնութեամբ զայս պարիսպ քանդել. Յետ ուրմն զմի կամար նորա և եթ են բաւեցեալ կործանել, զոր այժմ փայտակերտ արարեալ երթեակեն:

(16) Այս բառ ակն յայտնի բարդութեամբն Հայեցի է. այլ զարմանք զի և առ Արարացիս նոյն անուն է՝ Վարափաղ. Ի ճանապարհորդաց զայնու կողմամբք ոչ զոք տեսի, թէ առ որովք սահմանօք, կամ որչափ բարձրութեամբ, և թէ որքան բացատ զոտն իւր արկանէ, մի մի բաւէի ստուգել:

Բայց այս Վարափաղ որ արդեւ զի վեր ընթացս ձկանց Կասպիական ծովուն, և Վուր գետոյն մանաւոր Հաճմայի անուանեալ ձկան, որ ի Վուր, առ Յալեան կղզեաւ, նաև ի հինգ աւուր ճանապարհս յոյժ յոյժ յաճախութեամբ ելանէ, զոր աղեալ և ի ծուխ կախեալ առաքեն յամենայն

սի, զե քաջ ստուգէի. երթան հասանեն ի ծայր Աղուանից աշխարհին, զոր պիտի անուանեն Արաղըլայ-Պուր-քալուշան:

Ենդ ընդ Պուր գետ միացալ՝ զերկուց աուերց ճանապարհ այլ ևս արարեալ ընդ Սուղանս (17), մտանեն ի Կասպիական ծով (18):

Զուր Ախուրեան գետոյ նուազ է քան զԱրասխայն. այլ թափով էջք վազոյիցն րա ընդ երկար հատանէ զընթացս միւսոյն:

Երկուցուն գետոցս ջուր մի քան զմի քաղցր. այլ Արասխայն՝ Աղինական, և դեղ անմահութեան. զոր արժան է ըմպել ի վեր քան զԽասեան. զի անդ զհանքային ջերմկաց յինքն ընկալեալ զջուրս, և զկնի զաղայինս Կաղզուանու, չբաւէ այլ ևս ունել զնոյն սքանչելահամ քաղցրութիւն:

երկիր. և է իւզովն և համովն համեմատ Ենեղու ձկան:

(17) Այս Սուղանք են որք ի սահմանի Պարսից են. են որ յայս ծայր Աղուանից, և են որ ի սահման Ռուսաստանայց անդր քան զԱժտարխան տարածեալ:

(18) Յետ միանալոյ երկուց գետոցս, յաջմէ ձրգեն զսահմանս Պարսից, և ի ծայր անդր հասեալ ի վերայ գետոյն և ծովուն կայ Կիլան քաղաք: Ասեն թէ Պարսիկք միայն նաւարկեն յայս գետ, ունելով ի վերոյ և զայլ քաղաքս:

Իսկ ի ձախմէ են սահմանք Ռուսաց, ըստ Կիլանայ և Լենքերէ քաղաք առ ծովաւ և առ գետեղերն կայ. որ և ի ծովուն ունի բերդ ամուր, և Պազու քաղաք, երկոքին իսկ նաւահանգիստ: Ընդ մէջ Լենքերէի և Պազուայ առ լեռամբ կայ և առատ նաւթաբեր տեղին, ուր Հնդկացի կրակապաշտք գան, և ունին սենեկաւոր ինչ վանս, և ի սենեկի փոխանակ ճրագաց զնաւթ լուցանեն ի զիշերի:

Յերկոսին գետս առանձին առանձին ձկուէք ելանեն զանազան. Արասխայն հազիւ ընթանայ յԱխուրեան: Առաջի Հոռոմոսի վանաց վեց կշոյ ծանրութեամբ ձուկն ել, զոր գնեցի, այլ Արասխ առաւել ևս, մանաւանդ Կարմրախայտն մեծամեծ և աղնիւ:

Արասխ ինքնուրոյն ոչ սառի. Ախուրեան ի հանդարտ տեղիս սառի քաջ: Երկոքին յԱրարատ սառին այնպէս, մինչև ազատաքայլ ի վերայ ընթանալ և ծանրաբեռն սայլից:

Ասեն թէ ի ջուրց Արասխայ խղճմտոտ այլազգիք անարժան և մեղս իսկ համարին յօրինական լուացումն լուանալ առ մարմնոյ արդարութեամբ յաղօթս կալոյ: Պատճառեալ թէ սա ներհակ այլոց գետոց ունի զարշաւանս իւր դէմ ելից արեւու ուղեալ, և հակառակեալ ընթացից արեւական:

Այսպիսիքս և ի փայտից թթենւոյ եփել զղոհ իւրեանց խղճեն, փոխանակ զի այս ծառ ընդ ձեղքուածս բնոյն հոսէ ջուր, և զայն՝ նմին տեւատեսութեան ախտ համարին. չգիտեմ որոց զեւեմն ծորեցուցանեն՝ այնմ զինչ ասեն:

(Շարունակել)

